

УДК 316.6+159.943

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.2.14>

Пальчинська Мар'яна Вікторівна,

доктор філософських наук, професор, магістр психології,
в.о. завідувача кафедри кіберпсихології та реабілітації
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
ORCID ID: 0000-0001-5860-9546

Шиліна Наталія Євгенівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри кіберпсихології та реабілітації
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
ORCID ID: 0000-0002-3798-3018

Хмель Наталія Дмитрівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри кіберпсихології та реабілітації
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
ORCID ID:0009-0003-9996-8176

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

FEATURES OF ADAPTATION OF FIRST-YEAR STUDENTS TO THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Стаття присвячена проблемі психологічної адаптації здобувачів вищої освіти до освітнього середовища навчальних закладів. Доводиться актуальність та значущість дослідження, оскільки адаптивні можливості особистості прямо впливають на ефективність її навчальної та майбутньої професійної діяльності. Проаналізовано наукові підходи вітчизняних дослідників до вивчення соціально-психологічної адаптації студентів. Розглянуто фактори, що сприяють або ускладнюють процес адаптації, включаючи особистісні особливості, гендерні відмінності, рівень тривожності, стресостійкість та очікування студентів щодо навчального процесу. Виявлено, що успішна адаптація є фундаментом для професійного становлення майбутніх фахівців, а також взаємопов'язана з ціннісним ставленням до особистості здобувача освіти. Особлива увага приділена аналізу емпіричних досліджень, які виявляють як наявність, так і відсутність значущих гендерних відмінностей в адаптаційних процесах. Підкреслюється необхідність врахування індивідуально-психологічних чинників при розробці програм підтримки студентів.

Авторами було досліджено особливості адаптації здобувачів вищої освіти до освітнього середовища, зокрема вивчено фактори, що сприяють ефективній адаптації. Дослідження проводилось на базі Центру психологічної допомоги та соціальної адаптації Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку. В опитуванні взяли участь 244 здобувачі бакалаврського та магістерського рівнів. Було встановлено, що ключовим фактором адаптації є мотивація до навчання, а також важливими є соціальна та організаційна підтримка. Виявлено статистично значущий зв'язок між рівнем освіти та соціальною підтримкою, зокрема більшу потребу першокурсників у доброзичливості з боку оточення. Гендерний аналіз показав, що жінки частіше відзначають власну мотивацію та значущість підтримки з боку академічного персоналу як чинники успішної адаптації.

Ключові слова: адаптація, мотивація, освітнє середовище, гендерні відмінності, соціальна підтримка, організаційна підтримка, здобувачі вищої освіти, психологічна допомога.

The article is devoted to the issue of psychological adaptation of higher education students to the educational environment of academic institutions.

The relevance and significance of the study are substantiated, as the adaptive capabilities of an individual directly affect the effectiveness of their academic and future professional activities. The article analyzes scientific approaches of domestic researchers to the study of students' socio-psychological adaptation. Factors that either facilitate or complicate the adaptation process are considered, including personality traits, gender differences, anxiety levels, stress resilience, and students' expectations regarding the educational process.

It is revealed that successful adaptation is the foundation for the professional development of future specialists and is also interconnected with a value-based attitude toward the individual learner. Special attention is given to the analysis of empirical studies, which demonstrate both the presence and absence of significant gender differences in adaptation processes. The necessity of considering individual psychological factors in the development of student support programs is emphasized.

The authors studied the peculiarities of higher education students' adaptation to the educational environment, specifically identifying factors that contribute to effective adaptation. The research was conducted at the Center for Psychological Assistance and Social Adaptation of the State University of Intelligence Technologies and Telecommunications. The survey involved 244 bachelor's and master's level students. It was found that the key factor in adaptation is learning motivation, as well as the importance of social and organizational support. A statistically significant relationship was revealed between the level of education and social support, particularly the greater need of first-year students for kindness and support from those around them. Gender analysis showed that women more frequently highlighted their motivation and the importance of support from academic staff as key factors in successful adaptation.

Key words: adaptation, motivation, educational environment, gender differences, social support, organizational support, higher education students, psychological assistance.

Постановка проблеми. Адаптивні можливості і здатність пристосовуватися до умов навколишнього середовища відносяться до найважливіших факторів, що визначають успішність і ефективність діяльності особистості. Обрана проблематика завжди була актуальною для наукових розвідок у царині психології. Головний фокус уваги зосереджено на пошуку ефективних механізмів соціальної адаптації майбутніх фахівців та виявлення чинників, які більшою мірою сприяють цьому процесу. Різні аспекти процесу адаптації здобувачів вищої освіти до умов навчання дозволяють відстежити взаємозв'язок між ефективним пристосуванням до освітнього середовища та подальшою успішністю у соціальній діяльності майбутніх фахівців.

Мета. Мета дослідження полягала у вивченні психологічних особливостей адаптації здобувачів вищої освіти першого та другого рівнів (бакалаврів та магістрів) до освітнього середовища закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показує, що більшість досліджень розкривають загальні проблеми соціальної адаптації як специфічної форми діяльності особистості [1] та соціально-психологічні проблеми адаптації молоді до нових умов. Так А. Осіпенко зазначає, що «навчальне середовище у вищих навчальних закладах перед'являє високі вимоги до адаптаційних механізмів студентів» [8, с. 85].

Спіріна Т. та Зарюгіна Ю., аналізуючи особливості адаптації першокурсників до умов навчання у вишах зазначають, що «професійний розвиток особистості майбутнього фахівця починається у вищому навчальному закладі, де формуються його професійно значущі якості, інтереси, потреби, творчі здібності...» [7, с. 182], тому прискіпливу увагу треба приділити співвідношенню сподівань здобувачів вищої освіти до навчальної діяльності з реальними умовами навчального процесу.

Дослідження Міхеєва А., Попович В., Тимофєєвої М. та Яковець К. виявило, що на третьому курсі медичних факультетів «студенти мають низький рівень соціально-психологічної адаптації, що не залежить від статі, при цьому у дівчат дослідники констатують значно вищий рівень нервово-психічної стійкості» [4, с. 174]. Дослідники зазначають, що успішність адаптації є фундаментом сприятливого розвитку особистості у навчальній діяльності.

Сабліна Н. підкреслює необхідність врахування гендерних особливостей при розробці програм адаптації для студентів медичних коледжів. На її думку, «успішність адаптації в першу чергу залежить від особистісних факторів особи, які визначають характер поведінки її, забезпечують стресостійкість. У дослідженні психологічних особливостей студентського віку значне місце займає статеві-вікова диференціація» [6, с. 132]. У своїй роботі авторка аналізує особливості адаптації хлопців і дівчат під час навчання, спираючись на результати власного експериментального дослідження. Виявлено значущі відмінності між здобувачами різної статі за рівнем самооцінки психофізіологічного стану, рівнем тривожності, соціальної фрустрованості та самоефективності. Особливо виражені розбіжності спостерігалися за результатами опитувальника Роттера.

Глівінська О., Мирончук Н., аналізуючи проблему адаптації першокурсників зазначають, що «уміння адаптуватися за різних обставин характеризує процес становлення і розвитку особистості, її професійного зростання» [2, с. 209]. Результати дослідження показали, що проблеми студентської адаптації вимагають як удосконалення умов його побуту та навчання, так і ціннісного ставлення до особистості студента.

Деякі дослідження гендерних відмінностей в адаптації студентів до навчання показують, що в окремих випадках ці відмінності є незначними

або відсутніми. Наприклад, у монографії «Гендерна рівноважність учасників освітнього процесу» [3] зазначається, що загалом гендерні розбіжності є значними і численні експериментальні дані це підтверджують.

Крім того, в дослідженні Нікітіної І. розглядаються гендерні особливості здобувача вищої освіти. Авторка аналізує адаптацію першокурсників та колективу групи, та акцентує увагу на результатах досліджень, які були проведені автором у 2018-2020 рр. та показали наявність гендерних відмінностей у структурі та механізмі смислоутворення університетської молоді: «Дівчата готові займати нижчу ступінь в соціальній і професійній ієрархії, відчувають себе менш компетентними під дією гендерно-рольових стереотипів. Юнаки в цьому сенсі більш впевнені, активні та здатні ризикувати заради високих статусних вимог суспільства» [5, с. 152].

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилось на базі Центру психологічної допомоги та соціальної адаптації Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку (ДУІТЗ). Методи дослідження: опитування за допомогою Google форми; аналіз статистичних даних, методи математичної статистики.

В дослідженні взяли участь 244 здобувачі вищої освіти першого (бакалаврський) та другого (магістерський) рівнів вищої освіти, серед яких здобувачі бакалаврського рівня – 202 (82,8%), магістерського рівня – 42 (17,2%). За гендерним критерієм здобувачі вищої освіти поділилися наступним чином: жіночої статі – 98 (40,2%), чоловічої – 146 (59,8%).

Дослідження проходило в період з 7 жовтня по 1 листопада 2024 року.

Здобувачам вищої освіти було запропоновано опитування, яке містило питання стосовно їх адаптації до освітнього середовища та рівня задоволеності навчанням у закладі вищої освіти. Також респонденти оцінювали фактори, які допомогли їм в процесі адаптації. Результати наведені в таблиці 1. Фактори, які сприяють адаптації до освітнього середовища.

Аналізуючи представлені дані щодо факторів, які сприяють покращенню процесу адаптації здобувачів вищої освіти до навчального середовища, зазначимо, що у якості найбільш вагомих респонденти зазначили наступні.

Бажання навчатись обрали 131 здобувач вищої освіти, що становить 53,7%. Тобто понад половина опитаних відзначили власну мотивацію до навчання як ключовий фактор адаптації. Це свідчить про важливість внутрішньої мотивації та особистісної зацікавленості у навчальному процесі.

Добррозичливість одногрупників як фактор полегшення адаптації у виші обрали 143 респондента (58,6%), що підкреслює важливість підтримки соціального оточення та міжособистісних стосунків у групі для успішної інтеграції здобувачів вищої освіти у навчальний процес.

Поради та допомога викладачів, деканатів, кафедр у якості фактору, що сприяє адаптації, позначили 99 опитаних (40,6%): значна частина здобувачів вищої освіти цінує підтримку з боку академічного персоналу навчального закладу. Це підкреслює важливість відкритої комунікації між студентами та викладачами.

До найменш вагомих факторів, відповідно до результатів опитування, віднесемо наступні.

Допомогу знайомих, які навчаються на старших курсах, як фактор покращення адаптації визначили 38 респондентів (15,6%). Хоча цей фактор у відсотковому співвідношенні відзначила менша кількість опитаних, він також відіграє важливу роль у процесі адаптації, оскільки корисні поради та досвід здобувачів старших курсів сприяє зниженню тривожності та невпевненості першокурсників.

Суспільну діяльність в університеті обрало 25 студентів (10,2%), що означає, що участь у громадському житті університету сприяє розширенню соціальних зв'язків та розвитку навичок комунікації, що позитивно впливає на адаптацію студентів.

Поради та допомога керівника академічної групи (куратора) необхідною умовою адаптації обрали 50 студентів, що складає 20,5%. Куратори відіграють важливу роль у процесі адаптації, нада-

Таблиця 1

Фактори, які сприяють адаптації до освітнього середовища

Фактори, які сприяють адаптації до освітнього середовища	Кількість здобувачів
Добррозичливі одногрупники	143 (58,6%)
Бажання навчатись	131 (53,7%)
Поради та допомога викладачів, деканатів, кафедр	99 (40,6%)
Поради та допомога куратора	50 (20,5%)
Допомога знайомих, які навчаються на старших курсах	38 (15,6%)
Моя суспільна діяльність в університеті	25 (10,2%)

ючи індивідуальну підтримку та допомагаючи студентам орієнтуватися в новому середовищі.

Також аналіз факторів, що впливають на адаптацію, було проведено за гендерним критерієм. Результати наведені у діаграмі 1 та 2.

Аналізуючи представлені дані щодо факторів, які сприяють адаптації до навчання з урахуванням гендерного критерію, можна зробити наступні висновки. Респонденти жіночої статі дещо частіше зазначають власне бажання навчатись як ключовий фактор адаптації (57,14%, коли хлопці – 51,37%). Це може свідчити про вищий рівень внутрішньої мотивації серед студенток, що узгоджується з деякими дослідженнями, які вказують на те, що жінки частіше орієнтовані на академічні досягнення та саморозвиток.

Обидві групи майже однаково (дівчата – 58,16%, хлопці – 58,9%) цінують доброзичливість одногрупників як важливий фактор адаптації. Це підкреслює загальну значущість соціальної підтримки та позитивного мікроклімату в академічному середовищі для всіх здобувачів вищої освіти, незалежно від статі.

Хлопці (17,81%) частіше, ніж дівчата (12,24%) зазначають допомогу старшокурсників як важливий фактор адаптації. Це може свідчити про те, що чоловіки більш схильні звертатися до неформальних джерел підтримки або мають ширші соціальні мережі серед студентів старших курсів.

Суспільна діяльність в університеті має подібну, хоча й незначну (на 1,63%), важливість для

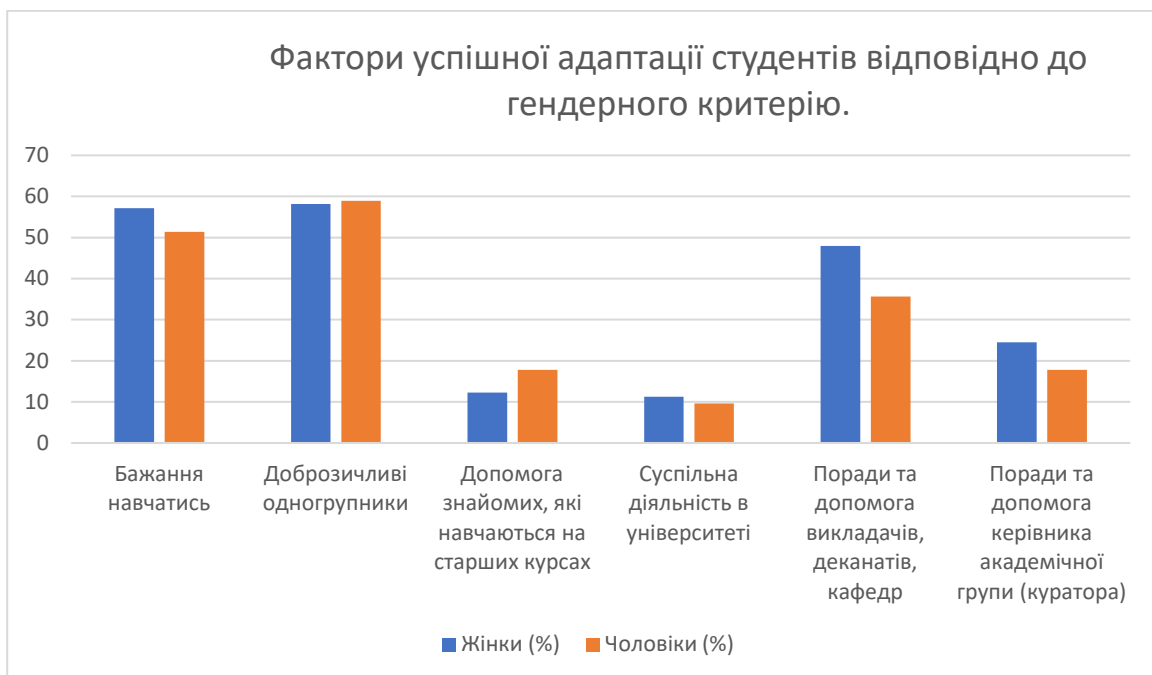
обох груп. Незначна перевага серед дівчат може вказувати на їхню більшу залученість у позанавчальні активності, що сприяє кращій соціалізації та адаптації.

Дівчата частіше (47,96%), ніж хлопці (35,62%) звертаються до порад та допомоги викладачів і адміністрації як до важливого ресурсу в процесі адаптації. Це може свідчити про їхню більшу відкритість до офіційних каналів підтримки та готовність користуватися наданими можливостями для покращення свого навчального досвіду.

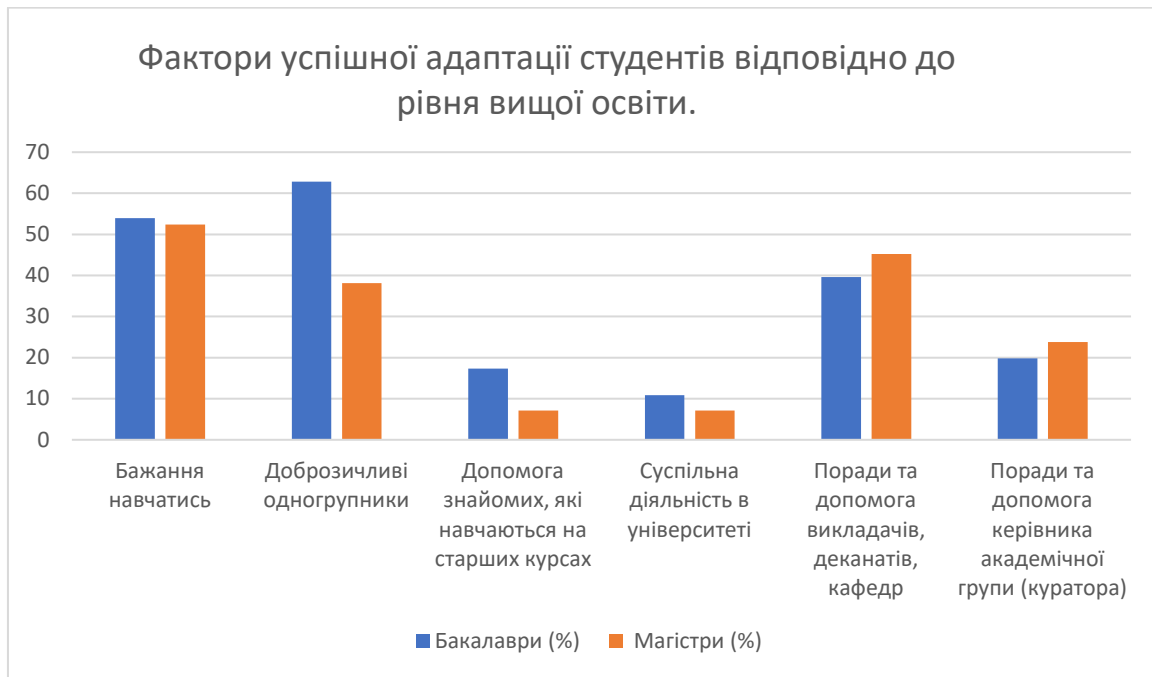
Дівчата також частіше (на 6,68%) зазначають важливість підтримки з боку куратора групи. Це може бути пов'язано з їхньою схильністю до встановлення більш тісних стосунків з наставниками та використанням формальних структур підтримки в університеті.

Загалом, результати свідчать про наявність певних гендерних відмінностей у факторах, що сприяють адаптації студентів до навчання. Дівчата більше покладаються на внутрішню мотивацію та офіційні канали підтримки, тоді як хлопці частіше звертаються до неформальних мереж, таких як допомога старшокурсників.

Таким чином, власна мотивація до навчання є ключовим фактором адаптації як для бакалаврів, так і для магістрів. Незначна різниця між цими групами (0,89%) свідчить про те, що незалежно від рівня освіти, внутрішнє прагнення до знань залишається важливим чинником успішної інтеграції в освітнє середовище.

Діаграма 1. Фактори успішної адаптації студентів відповідно до гендерного критерію

Діаграма 2. Фактори успішної адаптації студентів відповідно до рівня вищої освіти

Бакалаври частіше (на 24,77%) відзначають важливість доброзичливості одногрупників у процесі адаптації порівняно з магістрами. Це може бути пов'язано з тим, що бакалаври, як правило, є молодшими за віком і більше залежать від підтримки ровесників у новому середовищі.

Також бакалаври частіше (на 10,19%) звертаються за допомогою до старшокурсників, що може бути пов'язано з їх меншою обізнаністю про університетські процеси та потребою в наставництві. Магістри, маючи попередній досвід навчання у вищих навчальних закладах, меншою мірою потребують такої підтримки.

Щодо суспільної діяльності в університеті, то вона є дещо більш значущою для бакалаврів (10,84% проти 7,14% магістрів). Це може бути пов'язано з їхнім бажанням встановити соціальні зв'язки та інтегруватися в університетське життя.

Магістри частіше (на 5,64%) зазначають важливість підтримки з боку викладачів та адміністрації. Це може свідчити про їхню більшу обізнаність щодо можливостей отримання такої допомоги та вміння ефективно її використовувати для своєї адаптації.

Обидві групи студентів визнають роль куратора у процесі адаптації. Незначна перевага серед магістрів (на 4%) може бути пов'язана з їхнім усвідомленням важливості індивідуальної підтримки у складних академічних питаннях.

Відповідно до аналізу результатів опитування вважаємо доцільним об'єднати факторів у 3 групи:

1. Мотивація до освітньої діяльності (бажання навчатись та суспільна діяльність).

2. Соціальна підтримка (доброзичливість одногрупників та допомога знайомих).

3. Організаційна підтримка (допомога викладачів та поради куратора).

Дані відповідно до гендерного критерію наведені у Таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл даних відповідно до гендерного критерію

Фактори	Жіноча стать (%)	Чоловіча стать (%)
Мотивація до освітньої діяльності (бажання навчатись та суспільна діяльність)	68,37%	60,96%
Соціальна підтримка (доброзичливість одногрупників та допомога знайомих)	70,41%	76,71%
Організаційна підтримка (допомога викладачів та поради куратора)	72,45%	53,42%

Як видно з таблиці, більш значущою для дівчат є мотивація до освітньої діяльності (на 7,41%) та організаційна підтримка (на 19,03%). Щодо хлопців, то їм важливіше соціальна підтримка (на 6,3%).

Для оцінки залежності між статтю студентів (дівчата та хлопці) та їхньою адаптацією до навчання використаємо критерій хі-квадрат Пірсона за формулою:

$$\chi^2 = \sum [(O - E)^2 / E]$$

де:

χ^2 – хі-квадрат статистика (міра відхилення спостережуваних значень від очікуваних),

Σ – сума х значень для кожної категорії,

O – спостережувана частота (кількість випадків, яку ми реально бачимо у кожній категорії,

E – очікувана частота (кількість випадків, яку ми очікували б у кожній категорії, якщо між змінними немає зв'язку).

Фактори	Ступені свободи (df)	χ^2
Мотивація до освітньої діяльності (бажання навчатись та суспільна діяльність)	3,84	1,38
Соціальна підтримка (доброзичливість одногрупників та допомога знайомих)	3,84	1,24
Організаційна підтримка (допомога викладачів та поради куратора)	3,84	8,92

Оскільки обчислене значення χ^2 (1,38) менше критичного (3,841), нульова гіпотеза про незалежність між статтю та бажанням навчатись не відкидається. Отже, немає статистично значущих відмінностей у бажанні навчатись між дівчатами та хлопцями.

χ^2 (1,24) – статистичний показник фактору «соціальна підтримка» менше критичного значення (3,841), таким чином нульова гіпотеза про незалежність не відкидається, тобто немає статистично значущої різниці між відсотками дівчат та хлопців.

Щодо організаційної підтримки, то отримане значення $\chi^2 \approx 8,92$ перевищує критичне значення 3,841, ми відхиляємо нульову гіпотезу про відсутність зв'язку між статтю студентів та їхнім сприйняттям організаційної підтримки. Це свідчить про статистично значущу залежність між цими змінними. Це говорить про те, що дівчата частіше відзначають отримання організаційної підтримки порівняно з хлопцями, що може вказувати на різницю у сприйнятті або використанні доступних ресурсів підтримки між статями.

Таким чином, хоча мотивація до навчання та соціальна підтримка є важливими факторами адаптації для всіх студентів незалежно від статі, організаційна підтримка відіграє більш значущу роль для дівчат. Це може свідчити про те, що дівчата більш активно користуються ресурсами організаційної підтримки або мають вищу потребу в такій підтримці під час адаптації до освітнього середовища університету.

Дані за критерієм – рівень освіти відображені у Таблиці 3.

Таблиця 3

Розподіл даних відповідно до рівня освіти

Фактори	Бакалаври (%)	Магістри (%)
Мотивація до освітньої діяльності (бажання навчатись та суспільна діяльність)	64,85%	59,52%
Соціальна підтримка (доброзичливість одногрупників та допомога знайомих)	80,19%	45,24%
Організаційна підтримка (допомога викладачів та поради куратора)	59,41%	69,05%

Як видно з таблиці, більш значимі для бакалаврів мотивація до освітньої діяльності (на 5,3%), та соціальна підтримка (на 34,95%). Щодо магістрів, то їм важливіше організаційна підтримка (на 9,64%).

Для оцінки залежності між освітнім рівнем здобувачів вищої освіти (бакалаври та магістри) та їхньою адаптацією до навчання використаємо критерій хі-квадрат Пірсона.

Фактори	Ступені свободи (df)	χ^2
Мотивація до освітньої діяльності (бажання навчатись та суспільна діяльність)	3,84	0,40
Соціальна підтримка (доброзичливість одногрупників та допомога знайомих)	3,84	24,30
Організаційна підтримка (допомога викладачів та поради куратора)	3,84	0,24

Щодо мотивації до освітньої діяльності, то отримане значення χ^2 (0,40) менше критичного значення χ^2 для 1 ступеня свободи при рівні значущості 0,05 (3,841). Отже, немає підстав відхиляти нульову гіпотезу про незалежність між рівнем освіти (бакалавр чи магістр) та наявністю розглянутого фактору. Це означає, що статистично значущої залежності між цими змінними не виявлено.

Оскільки обчислене значення χ^2 (24,303) значно перевищує критичне (3,841), нульова гіпотеза про незалежність між рівнем освіти та фактором соціальної підтримки відкидається. Отже, існує статистично значущий зв'язок між рівнем освіти та цим фактором.

Організаційна підтримка описується значенням χ^2 (0,24), що є менше критичного (3,841), тобто нульова гіпотеза про незалежність між

рівнем освіти та цим фактором не відкидається, а значить, немає статистично значущих відмінностей у отриманні порад та допомоги між бакалаврами та магістрами.

Загалом, результати свідчать про те, що рівень освіти не впливає на мотивацію до освітньої діяльності та організаційну підтримку, але існує статистично значущий зв'язок між рівнем освіти та соціальною підтримкою. Бакалаври першого року навчання набагато більше потребують доброзичливих відносин у групі та підтримки з боку старшокурсників, що свідчить про важливість соціальної адаптації та інтеграції в академічне середовище на початкових етапах навчання.

Перший рік навчання є критичним періодом для студентів, коли вони стикаються з новими вимогами та соціальними взаємодіями. Психологічний аспект адаптації полягає в пристосуванні особистості до вимог суспільства та власних потреб і інтересів. Перший рік навчання характеризується найбільш вираженими функціональними змінами в організмі студентів, коли «ламаються» старі та формуються нові динамічні стереотипи, що супроводжуються нервово-психічною напругою.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні **висновки**.

Результати дослідження свідчать про те, що найбільш вагомим фактором, що сприяє адаптації, є особиста мотивація до навчання незалежно від статі та освітнього рівня. Це свідчить про важливість особистісної зацікавленості у навчальному процесі.

Також важливими для ефективної адаптації є зовнішні фактори, а саме доброзичливе ставлення одногрупників та допомога з боку адміністративного персоналу закладу вищої освіти. Здобувачі першого (бакалаврський) рівня вищої освіти більшою мірою відзначають важливість доброзичливості одногрупників у процесі адаптації порівняно з магістрами. Це підкреслює важливість підтримки соціального оточення та міжособистісних стосунків у групі для успішної інтеграції здобувачів вищої освіти у навчальний процес.

Загалом, важливість внутрішньої мотивації та соціальної підтримки у процесі адаптації до навчання визначається незалежно від рівня вищої освіти. Проте бакалаври більше покладаються на підтримку одногрупників та старшокурсників, тоді як магістри віддають перевагу допомозі викладачів та адміністрації.

Відповідно до гендерного критерію, більш значущою для дівчат є мотивація до освітньої діяльності та організаційна підтримка. Здобувачі вищої освіти чоловічої статі у якості важливого фактору адаптації зазначають соціальну підтримку.

REFERENCES:

1. Aleksieieva T. (2004). *Psykhologichni faktory ta proiavy protsesu adaptatsii studentiv do navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi* [Psychological factors and manifestations of the process of adaptation of students to study in a higher educational institution] : dys... k. psykol. nauk : 19.00.07. Kyiv. 165 s. [in Ukrainian]
2. Hlivinska O., Myronchuk N. (2015). *Osoblyvosti adaptatsii studentiv pershykh kursiv do navchannia u VNZ* [Peculiarities of adaptation of first-year students to study in a higher educational institution] // *Profesiina pidhotovka fakhivtsiv u systemi neperervnoi osvity* : zbirnyk naukovykh pr[at]ats / za zah. red. d.p.n., prof. Vitvytskoi S., k.p.n., dots. Myronchuk N. Zhytomyr. S. 209-215. [in Ukrainian]
3. *Gender na rivnovazhnist uchasykiv osvitnoho protsesu: realii ta perspektyvy* [Gender balance of participants in the educational process: realities and prospects]. *Materialy Kruhloho stolu vid 13 chervnia 2023 roku* [elektronne vydannia] / upor. O. Pletka. K.: ISPP NAPN Ukrainy. 49 s. [in Ukrainian]
4. Mikhieieva A., Popovych V., Tymofeievoi M., Yakovets K. (2017). *Henderni vidminnosti osobystisnoi adaptatsii studentiv do navchannia na 3-mu kursu* [Gender differences in the personal adaptation of students to study in the 3rd year]. *Bukovynskyi medychnyi visnyk*. T. 21. № 2(1). S. 173-176. [in Ukrainian]
5. Nikitina I. (2020). *Henderni osoblyvosti adaptatsii osobystosti zdobuvacha vyshchoi osvity* [Gender features of the adaptation of the personality of a higher education applicant] / *Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru*. Tom 87 № (II). S. 149-157. [in Ukrainian]
6. Sablina N. (2018). *Subiektyvni osobystisni kryterii adaptatsii studentiv do navchannia v medychnomu koledzhi* [Subjective personal criteria for the adaptation of students to study in a medical college]. *Aktualni problemy psykhologii:zb. nauk. prats I-tu psykhologii imeni H.S. Kostiuka*, Vyp 18. Psykhofiziologhiia. Psykhologhiia pratsi. Eksperymentalna psykhologhiia. S. 129 – 136. [in Ukrainian]
7. Spirina T., Zariuhina Yu. (2014). *Osoblyvosti adaptatsii studentiv-pershokursnykiv do umov navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi* [Peculiarities of adaptation of first-year students to the conditions of study in a higher educational institution]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Pedagogika, sotsialna robota»*. Vypusk 32.s.182-184. [in Ukrainian]
8. Osypenko A. (2015). *Features of an adaptation of foreign students of the first and third course*. *Psykhiiatriia, nevrologhiia ta medychna psykhologhiia*. Tom 2. №2 (4). s.85-90. [in English]